

4: Zichy Mihály

X 328
X 37

An KÉTHLY ANNA A PARLAMENTBEN
1922–1943

II.

ny 3. Közoktatás, kultúra

Kéthly Anna felszólalásai ebben a témakörben hűen tükrözik a szociáldemokrata – általában véve a baloldali – felfogást. Különösen élesen vetődik ez fel iskolaügyben. 1926. február 16-i felszólalása a Klebelsberg-féle iskolaépítéssel kapcsolatban mintegy sűrítve mutatja be mindezt.³⁵ Beszédének nagyobbik – s számunkra érdekesebb – része merő ideológia. A fentiek szellemében azonban lássuk először a konkrét javaslatokat, illetve kifogásokat.

Jóllehet – fejtegeti Kéthly a javaslat „nagy gondolatot” fejez ki, ám azt nem fogja tudni megvalósítani. Szóvá teszi, hogy az iskolák létesítése fakultatív, a terhek felől politikai hovatartozás alapján fognak dönteni, továbbá a községi képviselő-testületek magukra vállalhatják a terheket, így az azok üléseit a gyakorlatban irányító – és a nagybirtokostól függő – jegyző ezt el is fogja érni. Az állami tervek kötelező használatát szintén bírálja, szívesebben venné a községi tervek kötelező állami felülvizsgálatát, ezáltal teret engedve a magánszférának. A kereseti adó alanyainak iskolaépítési adóval való megterhelése szerinté méltánytalan, mert nem a valóban teherbíró réteg fizet, a közmunka kirendelése pedig visszaélésekre adhat alkalmat. Végül kifogás tárgyává teszi, hogy az iskola jellegéről a közigazgatási bizottság fog dönteni, aminek eredményeképpen állami vagy felekezeti iskolák fognak születni, ún. „érdekeltségi iskolák” pedig nem – bővebben ezt a fogalmat nem magyarázza meg. Érvelésének ezzel kapcsolatos további része már az ideológia kategóriájába tartozik.

Mindjárt azzal kezdi felszólalását: Trianon előtt épp a magyar vidékeken takarékoskodtak az oktatási beruházásokkal, ennek oka a nagybirtok, az analfabetizmus a militarizmus és a választási korrupció. Kijelenti, hogy az állami iskolák magasabb színvonalúak, mint a felekezeti (kivéve a felsőbb ill. a szerzetesi iskolákat³⁶, tehát az elemi iskolákról beszélt), jóllehet a tanerők súlyos anyagi gondokkal küzdenek. Ezzel szemben az állam viseli a felekezeti iskolák fenntartásának java részét. Kijelenti: „Mi, szocialisták csak állami és községi iskolákat ismerünk, és *ellenségei vagyunk a felekezeti oktatásnak.*”^[!]³⁷ Továbbá: 4,„...a pozitív egyházakon felül van egy általános érvényességű emberi erkölcs, amelynek tanítására a felekezeti jellegű iskolák nem alkalmasak, mert ezek az ő megosztó tendenciájukkal a maguk vallását, a maguk felekezetét, a maguk érdekét szolgálják”. Ezért „...gátat akarunk vetni a felekezetek domináns szerepének az iskolákban”. Beszédét azzal zárja, hogy – jóllehet őszintén akarják az iskolákat – a javaslatot nem fogadják el, mert ők „tendencia nélküli” iskolákat kívánnak.

Kéthly Annának már tárgyalt 1927. június 11-i parlamenti felszólalásában, amelyet más vonatkozásban már idéztünk, az elismerés hangján szól ugyanerről. A népiskolák létesítésének terhei megoszlottak, magánemberek is adakoztak a cél érdekében. A nagybirtok-jegyző-község mechanikus áttételét szintén kénytelen vagyok más, kevésbé demagóg megvilágításba helyezni. A viszony ugyanis szokásjog alapú volt, ennél jóval bonyolultabb. A nagybirtok – az ún. kegyúri rendszer révén – a felekezeti népiskolák fenntartásához járult hozzá (részben természetbeni juttatásokkal). Ugyanezek a népiskolák egyházi vonalon az illető felekezet felsőbb egyházi hatóságaihoz tartoztak, tanulmányi vonalon – az egyházi tanfelügyelőségen keresztül – a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz. Ez a rendszer – az ún. kegyúri törvény által szabályozottan – még az uralkodó mint legfőbb kegyúr Szent Istvánig visszanyúló elvé-

nek folyománya volt.³⁸ – Azt is tekintetbe kell venni, hogy minél több felekezeti iskola, annál kisebb teher az államon. (Ma ennek a tehernek jelentős részét az önkormányzatok viselik.) – Néhány megjegyzés a felekezeti iskolák elleni elvi alapú frontális kirohanáshoz. Minden iskolában lehetnek negatív jelenségek, az akkori felekezeti (nép)iskolák sem voltak mentesek adott esetben a durva bánásmódtól. De hogy munkájuk *kizárólagosan* vagy akár jellemzően negatív lett volna, nem felel meg a valóságnak ill. brutális általánosítás (ld. a 36. sz. jegyzetet). Annál érthetlenebb – illetve, ideológiai motiváltságát tekintve, nagyon is érthető – az a kitétel, mely szerint a felekezeti iskolák tevékenységének „...eredményeit minden elfogulatlan ember, legyen bár a legmélyebben is vallásossággal eltöltve, igen jól ismeri...”. – Az ideológiai típusú érvelés koronája az „egyházakon felül” levő „általános érvényességű emberi erkölcs” (nem magyarázza meg, mi az), amelynek alapján „tendencia nélküli” iskolákat akarnak a fent már idézett célokkal. Természetesen nem láthatunk a fejébe, pontosan mire gondolt. Annyi bizonyos, hogy kísértetiesen emlékeztet a ma – bizonyos politikai erők részéről sokat emlegetett – világnézetileg semleges oktatás nem sok jót ígérő elvére. – Végezetül még egy gondolat. A Kéthly Anna felszólalásaiban (ugyan elsősorban éppen nem itt) megszólaló elvek sok tekintetben – a dolog gyakorlati oldalát tekintve – hasonlóságot mutatnak a keresztényszociális elvekkel, az ezeket az elveket a közéletben képviselő emberek megnyilvánulásaival (pl. Giesswein Sándor, Prohászka Ottokár, Közi Horváth József stb.). Nem nehéz elképzelni, hogy az elméleti különbözőség ilyen ilyen markáns és – mondjuk meg őszintén – agresszív megnyilatkozása milyen nehezé tette az esetleges közeledést.

Kéthly Anna a nyolcosztályos elemi népoktatási törvény vitájában 1940. május 30-án³⁹ mondott beszédét érdemes közelebbről megvizsgálni. A javaslatot nem fogadja el, de

„... rendkívül nehéz szívvel szavazok a törvényjavaslat ellen”, jóllehet, az elvvel teljes mértékben egyetért. Indoklásának elején a készülő törvény megállapítását idézi, amely szerint az elemi népiskolák 48%-a túlszűfolt. Ugyanakkor nemcsak kultúrpolitikai, hanem közgazdasági igények is a hosszabb idejű, magasabb elemi népoktatás mellett szólnak. Ez igaz a mezőgazdaságra mint a földreform tartozéka, az iparra mint a termelőképeség egyik alapfeltétele. Jótékony hatást gyakorol úgy is, hogy „... magasabb iskolai korhatár elvonja a gyermekmunkást a munkapiacról⁴⁰, aminek különösen ipari dekonjunktúrában rendkívüli jelentősége van, mert a serdületlen gyermek ilyenformán nem válik a munkapiacon a kenyérért küzdő apa versenytársává”. Az iskolákban sok a mulasztás, ami nagyrészt a szegénység következménye, a javaslatban hangot kap az a vélemény is, hogy a kisemberek szociális érdekeit sértené a túlságosan kiterjesztett oktatás. „... az indoklás [a javaslat szövegében] ... a felelősséget a... kisemberre hárítja, és gyöngéden megfélemez a nagybirtokról, mint felbujtóról... közvetlen hatásában a falusi serdülő gyermekek nagy része a nagybirtok olcsó munkaerejét ... szolgáltatja, közvetett hatásában ... a nagybirtok kergeti a falusi kisemberek ezreit abba a gazdasági helyzetbe, hogy rászorulnak a serdülő gyermekek munkaerejére és keresetére”. – A kisebb testvérek gondozása mint indok a távolmaradásra Kéthly szerint nem állja meg a helyét, mert ott az óvoda, igaz, sok közülük túlszűfolt. A szülők valódi érdeke „... nem az, hogy a gyermek minél előbb robotba állhasson, hanem az, hogy a felnőttnek tisztességes munkabére legyen” stb. A korai munkába állás nem rossz szokás, hanem gazdasági kényszer, az iskola akadály. Itt azonban – korábbi érveit alátámasztandó – olyan megállapítást tesz, ami ismerethiányról tanúskodik, erősen vitatható és ellenkezést vált ki (nyilván nem véletlenül): „A házi segítségéről a szegény ember is szívesen lemond az

iskola kedvéért.” (*Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter: Óriási tévedés! – Van statisztikám.*) – A tanítás körülményeire visszatérve a zsúfoltság más szempontból nemkívánatos hatása, hogy „... nyolcosztályos osztatlan iskolában V–VIII. osztályos tagozat is lesz ... bármiféle jó véleményem van a koedukációról, a mi viszonyaink között... szinte elképzelhetetlen következményei lehetnek.” Hozzájön ehhez a tanítók alacsony fizetése és ezzel összefüggésben az iskolán kívüli munka. Kéthly ellenezte az alsó–felső tagozatra való felosztást és a rövid szorgalmi időszakot a falusi iskolák felső tagozataiban (6 hónap). Szerinte ez az iskolai fegyelem rovására megy. Egységes, 14 éves korig tartó népiskolát akart, nem pedig párhuzamosan a polgárral és a gimnáziummal, mert így szerinte az „... új iskolaszervezet egy új rendi tagozódást akar kiformalni...” (a középosztály elhivatottsága ellen Szekfű Gyulát hozza fel tanúként), és attól fél, hogy a városi proletárgyermek – szemben a korábbi gyakorlattal – a polgári iskola helyett a felső tagozatba kényszerül. A párhuzamos intézményrendszerrel a „... pályaválasztási cezurát beiktatják megint a tizedik esztendőnél...”, holott ekkor még nem lehet eldönteni, hogy a gyerek mire alkalmas, a szegényebbeknek pedig nincs is módjuk dönteni, mert a felső tagozat nem más, mint zsákutca.

Kéthly még egy fontos szempontot felvet ezzel kapcsolatban. Ezt ő a „vezető réteg kiválasztásának” nevezi, ma inkább a tehetség érvényesülésének mondanánk. Érvelése szerint az alsó–felső tagozat kettészakítása és a párhuzamosan működő iskolafajták miatt „... a vezető réteg kiválasztására szolgáló készlet tehát nem az egész gyermeklétszám lesz”. Akik a felső tagozatban maradnak – a szegényebbje –, a gazdasági középiskolákra korlátozottan tanulhat tovább „... a felvételi vizsgának a tanulmányi és anyagi feltételeivel...”, amely vizsga a 6 hónapos szorgalmi időszakkal a háta mögött átlagon felüli teljesítményt

követel a gyerektől. Ráadásul a vizsga csak siker esetén ingyenes, ami rontja a teljesítményt – pláne azoknál, akik rossz anyagi körülmények közül jöttek.⁴¹

Helyteleníti a városi és falusi iskolák tantervei közötti különbséget, mint „... születéshely szerinti falanszter szektort”, továbbá azt is, hogy a helyi hatóságok a szorgalmi időt nem hosszabbíthatják meg. Ez – szerinte – azért van, hogy a gyermekeket kenyérkereső munkára tereljék a köztes időben. Ráadásul a felső tagozatban is megmarad az osztatlan iskola.

Kifogásolja a javaslatnak az indoklásban kifejtett célját. Itt, a befejezésben már erősen ideologikus területre csúszik Kéthly érvelése. „A javaslat ugyanis világszemléletet, politikai véleményt akar adni a népiskola révén a gyermeknek... a rádióra, a kormánylapokra és az élet-szemlélet tudatos kialakításának egyéb eszközeire gondolok, az iskolával válik teljessé ez a kör. Miért nem azt akarja a javaslat, hogy az önálló véleményalkotásra, a tények és az események értelmes... neveljen az iskola? ... a rendszerek úgy változnak, mint a közlekedési rendőr, csak a közönség marad ugyanaz... ha megszokja az utasításokat, akkor engedelmesen fogja követni bárkinek az irányítását... ez megkönnyíti minden más rendszer uralomra jutását... egy maroknyi kalandor elég ahhoz, hogy kézben tartsa a hatalmat... új világ készül és ennek az új világnak új emberekre van szüksége (*Felkiáltások a jobb-oldalon és a szélsőbaloldalon: Ez igaz!*) ... a letűnt korok sötét emlékévé válik a sötétben robotoló, kultúrától elzárt gyermek. Nem lesz munkanélküli apa és agyonhajszolt gyermek... Ennek egyik fontos tényezője lesz a magas iskolakötelezettség.” Érvelését azzal zárja, hogy megismétli kifogásait, és „... rendkívül nehéz szívvel... éppen az utókorra való tekintettel a javaslatot nem fogadom el.”

Kéthly érvelése kétségkívül meggondolkodtató. Felmerül azonban a kérdés: az adott pillanatban ennél több

megvalósítható volt-e? A hat hónapos szorgalmi időszak bírálatánál Hóman válasza az volt, hogy „Heti egy nap helyett lesz hat hónap!” Erre Kéthly csak azt tudta mondani, hogy „Éppen olyan rossz volt az egy nap, mint ez a hat hónap.” A párhuzamos, de nem átjárható iskolaszervezet és a túl korai pályaválasztási – de legalábbis iskolaválasztási – kényszer ma is akut kérdés, ami – eddig legalábbis – nem nyert megoldást. A végén az ideológiai indoklás több szempontból támadható. A megújított népiskola ugyanazzal a tanítói karral működött tovább, mint korábban, a 30-as években, az általuk adott világszemlélet tehát nem változott. Ideológiai nevelés az adott időben a leventeoktatásban volt, ez ellen azonban Kéthly itt nem tiltakozott. Érzése az új világról a baloldali utópia jellegzetes vonásait viseli magán.⁴² Amit a nép elbutításának („elbirkásításának”) következményeiről szólt, váteszi sorokként is felfoghatók, de egy kis „csavarral”. 1956-ban a már bolsevik szellemben nevelt ifjúság (az állami oktatási intézményekben, tegyük hozzá, otthon nyilván jelentős mértékben másképpen) lázadt fel. Ugyanakkor ezek a sorok az ún. „rendszer váltás” utáni tapasztalatok fényében komoly súllyal bírnak. – Kultúra nélkül felnőtt gyermek magasabb iskolakötelezettség mellett is lehet, „mindössze” a család intézményét kell szétzilálni és a tantervet a cél érdekében átalakítani, mindezt a – tisztelet a kivételnek – butító, mocskot árasztó médiával még hatékonyabbá tenni.

Végül néhány szót a nagybirtokról⁴³, mint „felbujtóról”, amelyik a serdülő korú gyermekek olcsó munkaerőjét használja és a nagybirtok „... kergeti a falusi kisémberek ezreit abba a... helyzetbe, hogy rászorulnak a serdülő gyermek munkaerejére és keresetére”. – A szociáldemokratáknak nem a falu volt fő működési területük. Innen származó ismereteik – finoman szólva – felületesek voltak. A falusi gyermekmunkát nem szabad úgy elképzelnünk, mint az iparit, annál sokkal humánusabb és „gyermekre

szabottabb” volt. A gyermek – fizetség nélkül – elsősorban otthon dolgozott. A paraszti gazdaságokban ez hozzátartozott a gyermekneveléshez. „Jó magának, mert sok gyereke van” – mondták faluhelyen. A sok gyermek – ezt nem kell mondani – nemzetfenntartó erő. Ha elküldték fél-negyed napszámért, ez valóban a szülők gazdasági kényszeréből származott. A nagybirtokon a gyermekmunka egyáltalán nem volt általános, legalábbis a Dunántúlon nem. A pénzért dolgozni küldött gyermek többnyire a szünidőben dolgozott. A nagybirtokon – és máshol is – a „bérbe adott” gyermek mindig *valaki* volt: általában valamelyik alkalmazott gyermeke, rokona stb. A viszony inkább patriarchális volt, azaz élesen szemben állt az ipari gyermekmunka személytelen, barbár kizsákmányolásával. A nagybirtokról általánosságban el lehet mondani, hogy ott volt rosszabb – mégpedig sokkal rosszabb – a helyzet, ahol bérbe adták meghatározott időre (pl. bankoknak stb.) a birtokot (a tulajdonosnak innentől kezdve, amíg a bérlet fennállt, nem volt beleszólása a dolgokba), és ahol a bérlő (tisztelet a kivételnek) kamatostul akarta bezsebelni a bérleti díjat. Az ilyen helyen ember, állat, anyagi javak egyaránt lepusztultak a kizsákmányolás miatt.

Kéthly Anna utolsó felszólalása a háború alatt 1943. november 17-én volt népoktatási kérdésben.⁴⁴ Mondanivalója⁴⁵ két pontból állt. Elsőként megfelelő számú és megfelelően fizetett tanerőt kért, elegendő tanterem mellett. Jobboldali képviselőre hivatkozva mondja, hogy több ezer új tanteremre volna szükség. A tanítók fizetésének emelését követeli meg a tanító tekintélyének megóvása érdekében. Második pontként a tárca gondoskodására bízott gyermekek és ifjúság védelme a háború gazdasági és szociális ártalmait ellen. A gyermekek rosszul vannak ellátva étellel, ruhával, cipővel. A lakásviszonyok, a tüzelőanyag hiány az otthoni tanulást nehezíti meg. Az iskola-

látogatás alól való felmentés két szélsőség között ingadozik: vagy nagyon könnyen megadják munkaalkalom, ruházkodási hiány stb. miatt, vagy a szülőt bünteti az okok megszüntetése helyett – egyik sem jó. Szerinte „... ennek a borzalmas világégésnek a költségeiből ki kell szakítani annyit, hogy a gyermeket a legkisebb mértékben érinthesék a háború kihatásai...” Hogy ez hogyan lett volna lehetséges, más kérdés. Javasolja az iskolai étkeztetés és az iskolai cipő- és ruhaellátás kiterjesztését, valamint falusi és tanyai gyermekek számára internátusok létesítését. Meg kell menteni „... a magyar falu, a magyar tanya népének gyermekét attól, hogy a tanítói személyzet hiánya, vagy gazdasági és szociális okok következtében analfabétaként nőjön fel”. A helyi hatóságoknak is törődniük kell az ügygel, különös tekintettel a bevonult apák és hadimunkát végző anyák, illetve „... a háborús viszonyok között egyre nagyobb számmal jelentkező elhagyott gyermekekre”. Véleménye szerint a közoktatásügyi tárčanak foglalkoznia kell az igazságügyi nevelőintézetekben levőkkel is, különösen a leányokkal. Ha a közoktatási tárca kézbe venné az ide kerültek további sorsát, a bélyeget is levonnék róluk – a rehabilitációs törvényhez hasonlóan, mely az ifjúkori „botlást” letörli a priuszlapról – és nem szerepelne a munkakönyvben egész életükben ennek bélyege. Kéthly Anna érdekvédő tevékenysége világosan felismerhető a felszólalásban. Valós problémákról beszél, sok ideológiával, és kiterjesztve azokat az egész társadalomra.

Gazdasági kérdések, szociálpolitikai összefüggésben

Ebben a témakörben a háború alatt többször szólalt fel Kéthly Anna. 1941. február 19-én folyt a pénzügyminiszter⁴⁶ által a képviselőház február 6-i ülésén előterjesztett gazdasági program feletti vita. Hozzászólásának fókuszá-

ban⁴⁷ a háború miatt megváltozott gazdasági viszonyoknak a szegényebb néprétegeket sújtó jelenségeit veszi sorra, ezen belül a közéletmezést. Elsőként a mezőgazdasági árak szabaddá tételét kifogásolja. Véleménye szerint még nem lehet lemérni, hogy ez a módszer fokozza-e az élelmiszer termelését, de az biztos, hogy a fogyasztói árak növekednek. Az elosztás területén monopolizmus és protekció érvényesül. Az új mezőgazdasági kereskedelmet az 1919 utáni iparhoz hasonlítja, amelyiket a magyar állam támogatott, illetve létesített, de most az új mezőgazdasági-kereskedő réteg – szemben a vele párhuzamba állított, 1919 utáni iparral⁴⁸ – csak a kockázat nélküli monopolhelyzet előnyeit kihasználó bürokrata réteg, amelyik – szerinte – visszatér korábbi hivatásához, míhelyt „... a verseny bármilyen okból újra megindul”. Szakértelme ennek a rétegnek – állítja Kéthly – nincs. Mindez az árak emelkedéséhez és a zugkereskedelem kialakulásához vezet. Nem azt kifogásolja, hogy ez a kereskedelem keresztény kézbe került, hanem a konkrét réteget veszi célba (ellentétes véleményt megfogalmazó közbekiabálásoktól megszakítva). „Meg vagyok győződve, hogy szakértelemmel rendelkezőket is találhattak volna.” Az általa „felosztásnak” nevezett gazdasági folyamattal kapcsolatban bízik abban, hogy az infláció elkerülhető, bízik a Nemzeti Bank vezetésében. Az élelemiszerárak emelkedése és a dolgozó réteg fizetésének alacsony szinten tartása azonban így is meghozza az életszínvonal leromlását. Az emelt árakat és rögzített béreket mint kényszer- és készlettakarékossági elvet támadja a különféle okokból csökkent élelmiszerkészletek⁴⁹ megszorító adagolásával és annak hivatalos indokával együtt (nemzetközi háborús szolidaritás). Felhívja a figyelmet az élelemellátás elsődlegességére („... félig-meddig ellátott gyomorral – s a magyar dolgozóknál egy félig-meddig ellátottság jelentkezik – könnyebb elviselni még a lerongyolódást is, mint üres gyomorral”) és

az élelmiszerhiányból adódó társadalmi visszasságok és felfordulás veszélyeire. Az adagolást mint elvet elfogadja, de azt már nem, hogy „... ezeket a csökkentett készleteket csak azok fogyaszthassák, akiknek erre a vagyoni lehetőségeik megvannak”. Nem ismeri el a bérbefagyasztást mint a takarékoság módszerét. A munkásság fizetése alacsony, ráadásul a heti munkanapok száma csökken a nyersanyaghiány következtében. A munkaerőkölcsre való rövid kitérő után néhány példát hoz fel az ellátás területéről.⁵⁰ Beszéde végén a nem agrárlakosság számára elviselhető ár mellett maximális élelmiszer-termelésre vonatkozó tervet sürget racionális elosztószervezettel és az ország agrárjellegének megfelelő, kielégítő és mindenkinek megszerezhető élelmiszeradaggal.

Olyan beszéd ez, amelyet a háború alatt bizonyos csoportok védelmében valakinek el kellett mondania.

Egyéb politikai kérdések

Szűkebb értelemben vett politikai kérdésekben Kéthly Anna ritkábban szólalt fel, mint az érdekvédelem területén. A két világháború közötti parlamenti szerepléséről alkotott teljesebb kép érdekében lássunk egy ilyen példát. A kérdés súlya és a tárgyalás jellege itt több idézetet kíván.

1933. március 22-én interpellációt intézett a belügy- és a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez⁵¹ a „szlovenszkói kultúrtörekvések veszélyeztetése” tárgyában. Négy kérdést tett fel: 1. „Van-e tudomása a belügyminiszternek arról, hogy illetékes tényezők lehetetlenné tették a szlovenszkói művészeknek Békéscsabán és Tótkomlóson való egy-egy vendégszereplését? 2. Van-e tudomása a kultuszminiszternek arról, hogy ennek az intézkedésnek a nyomán Szlovenszkóban retorziós rendszabályokra készülnek a hazai magyar írók és művészek ottani vendégsze-

replése és általában a magyar kulturális törekvések ellen? 3. Nem gondolja-e a kultuszminiszter, hogy a szlovenszkói magyarság érdekeinek súlyos károsodását jelentené, ha köztünk és Szlovenszko között eddig kiépült kultúrkapcsolatokat és azok további kimélyítését ilyen retorziós intézkedésekkel veszélyeztetnék? 4. Ha igen, hajlandó-e a kultuszminiszter odahatni, hogy az illetékes hatóságok a jövőben ne szolgáltatassanak alkalmat és lehetőséget a szlovenszkói magyarság kultúrtörekvéseinek ilyen módon, a reciprocitás alapján való veszélyeztetésére?”

Felszólalása – konkrét eset kapcsán – a magyar–szlovák kultúrkapcsolatokat érinti (csehszlovák viszonylaton belül).⁵² Rövid ideológiai bevezető után – erre még visszatérünk – arról beszélt, hogy már hosszabb idő óta magyar színészek, írók járnak át Szlovenszkóba (pl. a Nemzeti Színház pozsonyi vendégszereplése 1932-ben). „Ezeket az előadásokat megelőzően már a pozsonyi nemzeti színház és a pozsonyi szlovák tanítók énekkara körülbelül három évvel ezelőtt engedélyt kért arra, hogy Magyarország tót nyelvű területein vendégszerepelhessen, így nevezetesen Békéscsabán és Tótkomlóson. Az engedélyt nem kapták meg, illetve az engedélykérésre választ nem kaptak. A budapesti Nemzeti Színház vendégszereplése kapcsán felelevenítették ezt a kérésüket, és megsürgették az engedélyezést azzal, hogy mind Békéscsabán, mind Tótkomlóson vegyes, magyar és tót költőktől és íróktól való anyagot adnának elő. A sürgetés nem járt eredménnyel... 68 magyar állampolgárságú, Szlovenszkóban működő színészt kiutasítottak, és megszigorították az ottani magyar színtársulatok működési engedélyét.” A szlovenszkói és a magyar színészszövetségnek a magyar kormánytól való közbenjárása illetve váltakozó szigorúságú csehszlovák álláspont után megújították a kérést 1933. március 4-5-re, hasonló műsorra vonatkozólag. A magyar belügyminisztérium azonban nem adott engedélyt, indoklás nélkül.

ALFÖLDI PÁSZTOR
(archív fotó)

Egyes magyar sajtócikkek a szereplés ellen érveltek – folytatja Kéthly –, mintha a betiltás csak reciprok eljárás volna, nem kiindulása a szlovenszkói retorziós intézkedéseknek. Ezekkel kapcsolatban utal arra, hogy Hlinkáék csehellenes szlovák lapja tovább ment a retorzió követelésében, mint a kormánylapok szlovenszkói területen. A szlovenszkói magyar színtársulatok engedélyét megszigorították és a művészeket kiutasították, még ha az utóbbi idők huzavonája alatt mindezt nem is hajtották végre teljes szigorúságában.⁵³ A helyzettel kapcsolatban elmondja, hogy – a művészek kieső honoráriumára mellett – mindez elzárja a felvidéki magyar kultúrát, és utal a szlovenszkói magyar színpártoló egyesület döntésére, amelynek értelmében interveniálni fognak a magyar hatóságoknál a szlovák fellépés érdekében. A szlovák kulturális testületek (PEN

Klub szlovák csoportja stb.) szintén tiltakoztak és magyar testvérszervezeteiket is erre hívták fel. Utalva a Magyarország című lap egyik cikkére, amely szerint ugyanazzal a mércével kell mérni a hazai nemzetiségek számára, mint amelyet a határon túliaknak kívánunk, tekintet nélkül a tényleges bánásmódra, példát kell mutatni, mert ez nem adok-veszek kérdés, hanem ezt „...önmagáért az igazságért kell követelni”. A kultuszminisztert kéri az ügy kibogozására.

Hóman Bálint válaszában idézte a negyedik interpellációs kérdést, majd hozzátette, hogy az ilyen kérdéseket (ti. a szlovenszkói magyarsággal való kultúrkapcsolatok kimélyítésére célozva) „Teljesen feleslegesnek tartom egy magyar képviselő részéről...”. Rámutatott, hogy Kéthly nincs tisztában a tényekkel, hogy ti. „... a kultúrkapcsolatok kimélyítésére irányuló törekvéseink kerek 13 év óta a legsúlyosabb akadályokba ütköznek. 13 év óta nem tudtuk elérni, hogy a magyar irodalmi termelés bejusson a szlovenszkói magyarsághoz.” Ugyanez vonatkozik a sajtóra – a napisajtóra is – az eleinte általános, majd cenzúrával élő csehszlovák tiltás miatt. Szigorúságára jellemző, hogy egy, a cséplőgépek építéséről szóló könyvet kitiltottak, mert magyarul volt írva. Ilyen állapotok mellett „... nincs módomban a Csehországból jövő kulturális törekvésekkel szemben a teljes tolerancia álláspontjára helyezkedni. Rendkívül csodálkozom, hogy t. képviselőtársam retorziókról beszél. Retorziókról itt, csak a mi oldalunkon lehetne szó.” Felhívja a figyelmet ugyanannak a Magyarország című lapnak március 1-jei számára, amelyik szerint a magyar művészek felsőmagyarországi vendégszereplésének hosszú sorát tiltották be „a legutóbbi időben”. 1932 végén „65 magyar művésztől vonták meg az engedélyt a színjátszásra”. A belügyi hatóságoknál csak csehszlovák kezdeményezésre (az ottani megváltozott magatartás által) lesz hajlandó eljárni. Végül kijelenti, hogy – válaszul a harmadik kérdésre – a „... Szlovenszkóban élő elszakadt magyar-

ság és az itteni magyarság kultúrkapcsolatainak kimélyítésére a magam hatáskörében mindent el fogok követni”.

Kéthly Anna viszontválaszában kijelentette, hogy a miniszter megkerülte a kérdést, hogy ti. miért nem kaptak 3 esztendeje – amióta folyamatosan kérik – engedélyt a fellépésre. Az általa (ti. Hóman által) említett kiutasítások csak a hiábavaló kérések után történtek. Ha a magyar vendégművészek fellépésének igénye jogos, akkor jogos a magyarországi „tót ajkú lakosság”, a „tót nyelvű magyar állampolgárok” anyanyelvi előadásra vonatkozó igénye is. Kéthly a dolog „visszafelé kibogozását” és a belügyminiszteri álláspont revízióját kéri. A miniszteri válasz nem veszi tudomásul.

Ez az a kérdéskör, amelyikkel kapcsolatban e lap olvasói közül talán a legtöbbször van hozzáfűznie. Az alaphelyzet ismert: Trianonban úgy húzták meg a határokat, hogy a viszály magvait elhínték, ezáltal a közép-európai kisállamok kézben tarthatók legyenek. A magyar–szlovák ellentét esetleges szítása cseh részről azt eredményezte, hogy a szlovákok nem kacsingathattak Budapest felé.

Az úgy sorrendjét tekintve Kéthly megállapításai látszanak jogosnak, bár a kérvények és elutasítások pontos idejével és sorrendiségével adós marad, s ezeket össze kellene vetni a magyar színészeket ért retorzióval. Összefüggéseiben Hóman nagyobb távlatban látja a helyzetet. Mert igaz a tiltás, de igaz a Magyarság Hóman által idézett cikke is: „... a cseh kormány egymás után megakadályozza a magyar művészek felvidéki szereplését és nem egy esetben valósággal a pódiumról parancsolja le őket”. A cikk hosszan sorolja a példákat, kiegészítve az ottani magyar színtársulatok sérelmeivel. Kéthly hivatkozik a PEN Klub szlovák csoportjának tiltakozására, de – merül fel óhatatlanul az emberben a kérdés – a magyarországi PEN Klub csoport vajon tiltakozott a felvidéki magyarok szellemi karanténba zárása ellen?

A szigorúan bizalmas rendőrségi jelentések – és az abban szereplő összeg nagysága – némileg más megvilágításba helyezik az egész kérdést. Úgy tűnik, a dalárda-meghívás a jegyzetben ismertetett célú reprezentációs sorba illeszkedik, talán még azzal is számoltak, hogy – bár ebben nem lehetünk biztosak – elutasításra találjanak. A szociáldemokratákkal való állítólagos csehszlovák kapcsolat természetesen újabb kérdéseket vet fel.

Nem tudjuk, hogy Kéthly Anna személy szerint mit tudott a háttérről. Jóhiszeműségében kételkedni nincs okunk.

Itt két elv ütközik egymással. Az egyik azt mondja ki – és ez önmagában igaz –, hogy függetlenül a viszonzástól, ugyanazzal a mércével kell mérni az itthoni nemzetiségeknek, amelyet mi kívánunk a határon túli magyaroknak, már csak azért is, mert ebben a kérdésben mi többet veszíthetünk. Ráadásul magyar állampolgárok jogos igényeiről van szó. Ezekből az elvekből az is következik – bár erről Kéthly itt nem beszélt –, hogy nem a hazai nemzetiségeket kell felhasználni eszközként a tárgyalási pozíció erősítésére, hanem enélkül kell eredményt elérni. A határon túli magyarokért a politika eszközeivel folytatott küzdelmet ezek az elvek nem zárják ki. A másik megfontolás a tapasztalatra épül. Hóman szavai rávilágítanak a más dimenziót sejtető komor háttérre, példaként felhozva a magyar nyelvű sajtótermékeket sújtó intézkedéseket.⁵⁴ (Érdemes összevetni a belügyi jelentésekkel.) E felfogás szerint az engedély megadása az adott helyzetben engedeékenység, ami rossz politika. (Kérdés, vajon jó dolog-e, ha a határokon belüli nemzetiségek ügyét egyáltalán belevonjuk abba a kérdéskörbe, amelyen belül az „engedeékenység” szóba jöhet. Más terep is adódhat a kiállásra.) Az viszont igaz, hogy szomszédaink könnyen a gyengeség jelének tekinthetik az engedékeny, a határon túli magyarok érdekeit feladó vagy nem kellő eréllyel képviselő

politikát, amiből semmi jó sem származik a határon túli magyarokra. Hosszú évtizedek tapasztalata bizonyítja ennek szomorú igazságát.

Kéthly Anna két világháború közötti parlamenti szereplése egy hosszú politikai pálya első szakasza.⁵⁵ Ha egy szóval akarjuk jellemezni, akkor ez a szó az *érdekvédelem* lehetne. A részéről felvetett problémák valóságok voltak, bár az általa eszközölt *beállítás*, az egyes kérdések érvényességi körének sokszor indokolatlan kiterjesztése bírálható. De ez a kritika nem vonhatja kétségbe a felvetett kérdések jogosságát.

ZICHY MIHÁLY

Jegyzetek

- 35 Nemzetgyűlési Napló OSZK 16.844/407 [XXXIX] 330–333 l.
- 36 Kéthly maga is szerzetesi iskolába járt (középkolába), amelyről elismerően nyilatkozott öregkori levelében.
- 37 Kiemelés tőlem.
- 38 A kegyuraságról ld. Magyar Törvénytár Betűrendes Tárgymutatója 1000-1902 236–237. l. 1498:LXVI., 1504:XXVI., 1526:XXIII., 1557:X., 1647:C,CII., 1723:LXX tc.
- 39 Nemzetgyűlési Napló OSZK 16.844/475 [VI] 18–23 l. A törvény az 1940. XV. tc. az iskolázási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról. Kihird. (Tvtárban megj.) 1940. VII. 12. Hatályba lépett: 1940. IX. 1.
- 40 Értsd: munkaerőpiacról. A parlamenti naplóból végigkövethető több, ma használatos kifejezés kialakulása (pl. szolgáltatmány – szolgáltatás, munkátlanság-munkanélküliség stb.). Ezeket a kifejezéseket néha párhuzamosan használták egy ideig, míg a nyelv és a közízlés nem döntött. Ilyenformán a parlamenti napló a nyelvtörténet szempontjából sem elvetendő olvasmány.
- 41 Ezt a törvényt 11. §-a mondja ki, a továbbtanulás lehetőségével együtt: átlagot meghaladó eredmény és sikeres vizsga kellett a gazdasági középiskolákban való továbbtanuláshoz. A vizsgadíjat ebben az esetben térítették vissza. Az, hogy „a szegény gyermek... ebbe a felső tagozatba bekerülve, szinte tökéletesen elrekesztik számára a kiszabadulás útját”, nem egészen igaz. Ugyanennek a törvénynek a 46. §-a kimondja, hogy a gazdasági középiskola végén a tanuló kérelmére

érettségi vizsga tehető, amellyel – 47. § – a középiskolai érettségéhez kötött állások betölthetők, azonkívül a gazdasági akadémiákon, a szakfőiskolákon, a magyar kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mezőgazdasági és állatorvosi kara mezőgazdasági osztályán, a közgazdaságtudományi kar közgazdasági és kereskedelmi osztályán, gazdasági szaktanárképző intézetben folytatandó tanulmányokra jogosít az érettségi fajtájától függően (a gazdasági középiskolán belül: ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi).

Kéthly a törvényt hasonló szellemben (a proletárgyermek eltérítése a polgáritól vagy gimnáziumtól) ostorozza ugyanezen év nov. 21-én mondott parlamenti felszólalásának egy részében. Érvelésének alátámasztására idézi a Protestáns Tanügyi Szemle statisztikáját, amely szerint az ország népességének 35%-át kitevő szegényparasztság gyermekeinek száma 3% a gimnáziumokban. A kereskedelmi középiskolák valószínűleg nincsenek benne, de ha benne vannak is, a törvény még nem fejthette ki a hatását két és fél hónap alatt. A statisztika – melynek alakulásában sok tényező játszott szerepet, a törvény egyet szüntetett meg ezek közül – nem hozható konkrétan a törvényvel összefüggésbe.

42 Utópiákról, baloldal–jobboldal mélyre nyúló történelmi gyökereiről ld. pl. prof. Molnár Tamás munkásságát.

43 Apám szíves közlése.

44 A kultuszárca költségvetési vitájában. Nemzetgyűlési Napló OSZK 16.844/486 [XVII] 358–360. l.

45 A beszéd egészéhez mérten viszonylag hosszabb bevezető után. Ebben szólt a népoktatás jelentőségéről, és kifogásolta, hogy önálló gondolkodásra nevelés helyett a mindenkori tekintély tiszteletére neveltek. „... ez kényelmessé és egyszerűvé teszi a kormányzást, ugyanakkor veszedelmessé válik az ilyen módon elkészült felnőtt a gazdasági válságok, politikai viharok és társadalmi nyugtalanságok idején, mert... nem tud önálló véleményt kialakítani...” Ezzel együtt nem baj, ha a háború akadályozza a mélyebb reformokat, mert „a háború befejezésével a modern pedagógia számára adódik majd... olyan munkalehetőség, amely... megadja a tisztultabb levegőt..., hogy... demokratikus szellemet alakítsanak ki” stb.

46 Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter és gazdasági csúcsminiszter.

47 Nemzetgyűlési Napló OSZK 16.844/478 [IX] 419–423. l. Hasonló témában nem sokkal később Nemzetgyűlési Napló OSZK 16.844/478 [IX] 546–551. l. 1941. április 2. Utána Közi Horváth József ugyanerről.

48 Ezt az ipart most dicséroról is említi, szemben korábbi – saját – gyakorlatával. „Akkor keletkezett az új ipari kapitányoknak az a rétege... el kell ismernünk róluk... szakértelmet, tőkét és a pálya irán-

- ti elszánt ragaszkodást hoztak magukkal... ennek a tőkének az értékfelettség volt az alapja... az állam által adott kedvezményeket az állampolgárok összessége, mint adózó és mint fogyasztó... fizette meg... fogcsikorgatva vészelté át a dekonjunkcióra éveit, igyekezett – igaz, hogy... a munkásság munkafeltételeinek a rovására – ... sohasem gondolt arra, hogy a kockázat területéről elmeneküljön.” Az „ipari kapitányok” kifejezés öregkori, emigrációs levelezésében gyakori szófordulat a nyugati tőkésekre értve, de ott már mint a magyar kommunista rendszerrel gazdasági téren együttműködőket említi, cseppet sem jó színben tüntetve fel őket.
- 49 Kéthly négy okot sorol fel: időjárás, export, blokádnak, háborús tartalékképzés.
- 50 Az általa felhozott példák néhány élelmiszerre vonatkoznak, azok 1939. december–1940. december közötti árváltozásával együtt (fejes káposzta, spenót olcsóbb, a többi drágább: alma +120%, vöröshagyma +89%, nyári rózsakrumpli +5,1% [nincs, főleg Budapesten], Gül Baba krumpli +7,7%, Ella krumpli 11%, sertészsír +24,6%, a kenyér is drágult, és romlott a minősége. Hivatkozik még a magyar gazdaságtudományi intézet élelmiszerkosarára, amely 1939. szeptember és 1940. szeptember között 16% drágulást mutatott, szemben a munkásság 7%-os bérnövekedésével.
- 51 Keresztes-Fischer Ferenc 1931. 08. 24.–1935. 03. 05; 1938. 05. 14.–1941. 04. 03.–1944. 03. 19-ig belügyminiszter. Hóman Bálint rövid megszakítással (1938. 07. 11.–1939. 02. 16) 1932. 10. 01.–1942. 07. 03-ig volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- 52 Nemzetgyűlési Napló OSZK 16.844/437 [XIV] 249–252. 1.
- 53 A három évvel korábban történelekről és azok következményeiről van szó.
- 54 A Magyar Szemle 1997/11-12. számába írtam cikket a folyóirat múltjáról, melynek éppen Hóman Bálint kultuszminiszter volt egyik legfontosabb támogatója. Sajnos a határon túli terjesztés témája húzás áldozata lett. Néhány megállapítás a nem közölt részből: a Szemle kiadványainak terjesztése belügyi engedélyhez kötődött, célszerű volt prágai címre rendelni (vagy ennek hiányában helybéli, cseh hangzású névre[!]). Szlovákiába csak időnként engedték be őket. A viszonyokról sokat elárul egy magát – érthető okokból – megnevezni nem akaró, név és dátum nélküli levél „Egy tátraaljai magyar” aláírással, amely kifejti: a magyarok valóságos szellemi karanténban élnek, ugyanis nem juthatnak hozzá a nemzeti irányú magyarországi sajtóhoz, a szlovák újságírók ugyanakkor saját céljaikra korlátozás nélkül megtehetik ugyanezt.
- 55 A szociáldemokrata párt belső ügyeiről és viszáljairól, benne Kéthly Annával ld. – csak egy példa – OL K 149-1933-7-2623 [Kéthly–Peyer szembenállás: Kéthly harcosabb kiállást követelt. 1933. 01. 24.]